

Andrzej Tichomirow

Konferencja naukowa "Powstanie
Styczniowe i jego miejsce w pamięci
kolektywnej narodów Europy
Środkowo-Wschodniej", Wilno, 12-14
września 2013 roku

Przegląd Wschodnioeuropejski 6/2, 274-278

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

ANDRZEJ TICHOMIROW
Grodno

Konferencja naukowa *Powstanie Styczniowe i jego miejsce w pamięci kolektywnej narodów Europy Środkowo-Wschodniej*, Wilno, 12–14 września 2013 roku

W roku 2013 obchodzono jubileusz wybuchu powstania styczniowego na ziemiach dawnej Rzeczypospolitej. W szczególny sposób wydarzenie, mające miejsce 150 lat temu, upamiętniono w Polsce i na Litwie (rok 2013 został ogłoszony Rokiem Powstania Styczniowego, odbyły się okolicznościowe konferencje naukowe, otwarto wystawy i przygotowano odpowiednie publikacje). Na Białorusi obchody rocznicy były raczej kameralne, mniej związane z udziałem władz państwowych, a bardziej z zaangażowaniem środowisk naukowych oraz działaczy społecznych.

Wśród imprez naukowych, poświęconych zrywowi powstańczemu lat 1863–1864, warto wymienić konferencję naukową pt. *Powstanie Styczniowe i jego miejsce w pamięci kolektywnej narodów Europy Środkowo-Wschodniej*, która odbyła się w Wilnie 12–14 września 2013 r. Głównym organizatorem konferencji był Instytut Historii Litwy we współpracy z Instytutem Polskim w Wilnie, Muzeum Regionalnym w Kiejdanach oraz Białoruskim Towarzystwem Historycznym. Uczestniczyło w niej ponad 20 naukowców z Litwy, Białorusi, Polski, Stanów Zjednoczonych i Egiptu. Warto zaznaczyć, że główna uwaga skupiała się na dziejach powstania styczniowego na ziemiach dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego, jednakże wątki związane z wydarzeniami na terenie Królestwa Kongresowego, czy też już w bardzo szerokim kontekście międzynarodowym, również zostały poruszone.

Uczestników konferencji przywitani Ambasadorem Rzeczypospolitej Polskiej w Republice Litewskiej Jarosław Czubiński, prof. Aliaksander Smalianczuk (w imieniu Białoruskiego Towarzystwa Historycznego) oraz dyrektor Instytutu Historii Litwy prof. Rimantas Miknys.

Pierwsza sekcja *Powstanie: działacze i ich zagadnienia* została poświęcona głównie kwestiom związanym z wydarzeniami, które miały miejsce na terenie dawnego Wielkiego Księstwa Litewskiego (w ówczesnej nomenklaturze rosyjskiej – „guberni zachodnich” czy też „Kraju Północno-Zachodniego”).

Aliaksander Smalianczuk (Grodno/Warszawa) w swoim referacie *Konstanty Kalinowski i cele powstania 1863 roku* poruszył różne zagadnienia dotyczące osoby tego przywódcy powstańczego, zwłaszcza kwestię interpretacji jego twórczości literackiej, orientacji politycznej i narodowej oraz sporów wokół tego

zagadnienia w historiografii białoruskiej. Historyk szczególnie podkreślił potrzebę poszukiwania i badania nowych, nieznanych źródeł, dotyczących działalności K. Kalinowskiego. Ieva Šenavičienė (Wilno) szczegółowo omówiła rozważania międzywojennej historiografii litewskiej na temat powstania (tytuł referatu *Powstanie 1863 roku i hipoteza niepodległości Litwy*). Różnice pomiędzy Litwą a Królestwem Kongresowym, znaczny udział włościan w insurekcji, szczególna rola duchowieństwa katolickiego, zdaniem niedużej części historyków litewskich, mogły wpłynąć na możliwość odzyskania niepodległości przez Litwę jeszcze w XIX w. Siarhiej Tokć (Grodno) omówił kwestię udziału chłopów białoruskich w powstaniu, zaznaczając w swoim referacie, że insurekcja była w istocie klasyczną walką partyzancką, która pomimo niesprzyjających warunków została poparta przez część włościan (szczególnie w guberniach grodzieńskiej i wileńskiej). Historyk podkreślił, że w wyniku tego chłopstwo białoruskie pozyskało nie tylko doświadczenie w walce politycznej, ale także otrzymało lepsze warunki uwłaszczenia, a samo powstanie przyczyniło się do stopniowego rozgraniczenia ruchu białoruskiego od polskiego i wpłynęło na białoruskie odrodzenie narodowe. Michaił Dolbiłow (Maryland) w swoim referacie *Powstanie 1863–1864 w kontekście stosunków państwa a Kościoła rzymskokatolickiego: aspekt europejski* skupił się na problematyce motywów i celów uczestnictwa duchowieństwa w powstaniu, kwestii lojalności lub niepodporządkowania się państwu zaborczemu oraz możliwości interpretacji insurekcji na terenie Litwy i Białorusi jako wydarzenia bardziej religijnego niż narodowościowego. Historyk szczegółowo omówił nie tylko wątki związane z wewnętrznymi dyskusjami w Kościele, ale również strategię administracji imperialnej wobec duchownych (bardzo często wzorowane na doświadczeniu sąsiednich państw europejskich, głównie Prus i cesarstwa Habsburgów).

Druga sekcja konferencji – *Międzynarodowe aspekty Powstania* składała się z dwóch referatów historyków z Krakowa.

Prof. Jerzy Zdrada w swoim rozległym i dokładnym referacie pt. *Powstanie Styczniowe jako problem polityki międzynarodowej* zastanowił się nad zawilościami europejskiej gry dyplomatycznej w kontekście wydarzeń 1863–1864. W swoim wystąpieniu poruszył nie tylko sprawę wpływu opinii publicznej na rządy poszczególnych potęg europejskich (głównie Francji pod rządami Napoleona III), ale również braku spójności w podnoszeniu „kwestii polskiej” wobec Rosji. Prof. Henryk Głębocki omówił mało znaną sprawę stosunku Stanów Zjednoczonych do wydarzeń insurekcyjnych (referat *Odgłosy Powstania w Stanach Zjednoczonych*). „Sprawa polska” także okazała się niejako w tle stosunków amerykańsko-rosyjskich (szczególnie w kontekście wojny secesyjnej) i w różny sposób wpłynęła na opinię amerykańską. Ważną postacią dla niej był hr. Adam Gurowski, zmieniający właśnie w tym okresie swoją tożsamość, wpływając pośrednio na późniejsze stereotypy dotyczące Rosji w USA.

Podczas obrad sekcji trzeciej pod tytułem *Konteksty Powstania* uczestnicy skupili się na różnych aspektach dotyczących tego wydarzenia, w tym także na nowych możliwościach metodologicznych.

Ryszard Gajdis (Wilno) w swoim wystąpieniu pt. *Sprawa lojalności szlachty litewskiej wobec Imperium Rosyjskiego w latach 1863–1864* poruszył zagadnienie lojalności i współpracy części ziemiaństwa i szlachty na terenie „guberni zachodnich” z administracją rosyjską. Dainius Junevičius (Kair/Wilno) w referacie *Fotografowie w powstaniu 1863 roku na Litwie* zwrócił uwagę nie tylko na kwestię techniczną robienia zdjęć w tym okresie, ale także na fotografię jako ważne źródło historyczne w badaniu wydarzeń powstania na terenach litewsko-białoruskich. Alena Firynowicz (Mińsk) w swoim referacie *Metody działań przeciwko władzom w litewskich i białoruskich guberniach w latach 1863–1864* skupiła się głównie na różnych formach udziału kobiet w powstaniu. Wykorzystując źródła z archiwów białoruskich, badaczka zwróciła uwagę na możliwość poszerzenia bazy interpretacyjnej o wątki historii genderowej. Aliaksander Radoziuk (Grodno) w swoim bardzo interesującym i głębokim wystąpieniu *Więzienia i inne miejsca aresztu w guberni grodzieńskiej w latach 1863–1864* poruszył sprawę systemu penitencjarnego w Imperium Rosyjskim na przykładzie jednej guberni, bardzo ważnej z punktu widzenia omawianego tematu.

Czwarta sekcja *Litwa i Białoruś po Powstaniu* skupiła się na represjach popowstaniowych i polityce rusyfikacyjnej na terenie „Ziem Zabrzanych”.

Swietłana Lugowcowa (Mińsk) omówiła sprawę polityki kadrowej w policji rosyjskiej po dwóch powstaniach na przykładzie guberni białoruskich (referat pt. *Polityka kadrowa władz po Powstaniu Listopadowym i Powstaniu Styczniowym „analiza porównawcza”*). Vilma Žaltauskaitė (Wilno) w swoim wystąpieniu *Język rosyjski w seminariach. Skorygowanie po powstaniu* zwróciła uwagę na wprowadzenie nauki języka rosyjskiego, literatury, historii i geografii Rosji oraz nauczania po rosyjsku do katolickich seminariów duchownych w okresie popowstaniowym, a także na kontekst ideologiczny tych zmian. Temat działań rusyfikacyjnych wobec Kościoła rzymskokatolickiego był poruszony także w wystąpieniu Raisy Zianiuk (Mińsk) pt. *Polityka władz wobec rzymskokatolickich klasztorów w litewskich i białoruskich guberniach w latach 60. XIX wieku*. Zwrócono uwagę na strategię faktycznej likwidacji (lub przynajmniej mocnego ograniczenia) katolickiego życia monastycznego, szczególnie w guberniach z przewagą ludności prawosławnej, różne metody zamykania klasztorów i kampanię propagandową w prasie rosyjskiej. Prof. Roman Jurkowski (Olsztyn) w swoim referacie pt. *Udział ojca i brata Piotra Stołypina w represjach popowstaniowych* omówił rolę gen. Arkadiusza Stołypina i jego syna Dymitra w polityce rusyfikacyjnej na ziemiach litewsko-białoruskich, szczególnie w kontekście polityki oświatowej oraz działań wobec instytucji naukowych.

Ostatnia sekcja *Powstanie w pamięci kulturowej* dotyczyła nie tylko znaczenia ostatniego zrywu niepodległościowego w XIX w. w szeroko rozumianej „pamięci historycznej”, ale także prezentacji dziejów powstania w literaturze pięknej, muzyce i sztukach wizualnych.

Jolita Mulevičiūtė (Wilno) przeanalizowała sztukę w okresie popowstaniowym w kontekście realizacji dążenia władz rosyjskich do zespolenia „guberni zachodnich” z resztą Cesarstwa. Ukazała sposoby wykorzystywania dzieł sztuki w propagowaniu idei rusyfikacyjnych i wspierających prawosławie, szczególną uwagę zwracając na wykorzystywanie przezroczy (tytuł referatu *Pokazać i udowodnić: sposoby wizualizacji ideologii władz w Kraju Północno-Zachodnim*). Andrzej Tichomirow (Grodno/Warszawa) w wystąpieniu pt. *Powstanie i dzieje popowstaniowe w twórczości literackiej Michaiła Kojałowicza (syna)* poruszył zagadnienie interpretacji wizerunku powstania w opowieściach syna jednego z najbardziej znanych historyków rosyjskich drugiej połowy XIX w. i jednego z twórców idei „zachodnio-rusizmu” Michaiła Kojałowicza. Jazep Januszkiewicz (Mińsk) pokazał znaczenie osoby K. Kalinowskiego i wydarzeń insurekcji dla twórczości poetyckiej (referat *Konstanty Kalinowski i powstanie 1863 roku w poezji białoruskiej i litewskiej*). Siergiej Gruntow (Mińsk) w bardzo interesującym odczycie pt. *Dzieje 1863 roku w guberni grodzieńskiej we wspomnieniach Fortescue Andersona* zwrócił uwagę na wspomnienia brytyjskiego podróżnika o wydarzeniach 1863 r., a szczególnie o pobycie w więzieniu w Grodnie.

Jan Szumski (Warszawa) w referacie *Centralny Komitet Partii Komunistycznej ZSRS i publikacja dokumentów, poświęconych powstaniu lat 1863–1864* powrócił do sprawy stuletniego jubileuszu powstania styczniowego (obchodzonego w 1963 r.) i roli partii komunistycznej w tym wydarzeniu na przykładzie publikacji materiałów archiwalnych. Prof. Leszek Zasztowt (Warszawa) w swoim wystąpieniu *Dawid Fajnhauz i jego rok 1863* w bardzo interesujący sposób pokazał losy tego historyka, autora jednej z nielicznych monografii w języku polskim w całości poświęconej dziejom powstania na Litwie i Białorusi. Wątek zobrazowania wydarzeń insurekcyjnych w literaturze pięknej poruszył również Dangiras Mačiulis (Wilno) w odczycie *Dwie literackie narracje historyczne – różne tradycje pamięci kulturowej (powieści Uładzimira Karatkiewicza i Vincasa Mykolaitisa-Putinasa)*. Ostatni referat, wygłoszony przez Dariusa Staliūnasa (Wilno) pt. *Współczesne kino litewskie i pamięć powstania 1863 roku*, dotyczył prezentacji wydarzeń historycznych w kinie fabularnym i w reklamie telewizyjnej.

Wystąpienie każdego z prelegentów wzbudzało nie tylko liczne pytania i komentarze, ale również skłaniało do dyskusji. Warto zauważyć, że nazwa powstania w rozmaitych historiografiach narodowych jest różna. Jeśli w polskiej tradycji jest powstaniem styczniowym, to w litewskiej i po części białoruskiej – powstaniem lat 1863–1864, w rosyjskiej – polskim powstaniem 1863 r.,

w białoruskiej również „powstaniem pod kierownictwem Kastusia Kalinowskiego”. Konferencja była doskonałą okazją do tego, by zaprezentować badania historyków różnych krajów, omówić kwestie dyskusyjne oraz podjąć próby pewnego przezwyciężenia dominacji narracji narodowych w interpretowaniu dziejów tak ważnego wydarzenia dla narodów Europy Środkowo-Wschodniej.

W ostatnim dniu konferencji uczestnicy mieli możliwość zwiedzenia Kiejdan (przede wszystkim Muzeum Regionalnego) oraz jedyne na Litwie Muzeum Powstania 1863 r. w Podbrzeziu – miejscu służby jednego z bohaterów powstania, ks. Antoniego Mackiewicza (Antanasa Mackevičiūsa). Wycieczkę poprowadził dyrektor Muzeum w Kiejdanach Rimantas Žirgulis. Również należy zwrócić uwagę na bardzo dobrą organizację całego przedsięwzięcia, za którą wraz z innymi współorganizatorami odpowiedzialny był Instytut Historii Litwy w Wilnie.